

Mrtví a živí

Rudolf Steiner

Moji milí přátelé,

co jsme tu opakovaně rozebírali z nejrůznějších hledisek, že střídavý stav mezi bděním a spaním má v lidském životě hlubší význam, než se jeví zevnímu pozorování, na to by se mělo myslet nejen při celkové úvaze o světě, ale při praktickém postavení ve světě v nej ideálnějším smyslu. Pro obyčejné pozorování je před námi skutečnost, že člověk se svým vědomím střídá stav bdění se stavem spánku. Víme však, že je to skutečnost jen zdánlivá. Víme, že tzv. stav spánku netrvá pouze mezi usnutím a probuzením, ale že pro určitou část naší bytosti přetrvává také v době od probuzení až k usnutí. Musíme říci, že se svou celou bytostí nikdy nejsme úplně pronikavě bdělí. I do našeho stavu bdění se šíří spánek. Jednou částí své bytosti spíme neustále. Můžeme se zeptat:

Kterou částí své bytosti jsme vlastně po čas tzv. bdění doopravdy neustále jasně bdělí?

Bdělí jsme jen ve vztahu ke svým vjemům, ve vztahu ke všemu, co prostřednictvím svých smyslů vnímáme od probuzení až k usnutí. Charakteristikou obyčejného vnímání je to, že při probuzení přecházíme ve spojení s obyčejným světem, že velmi brzy začne činnost našich smyslů, a to nás vytrhává z onoho temného stavu, který v obyčejném životě známe jako stav spánku. Takže se svými smyslovými vjemy jsme v pravém smyslu bdělí. Bdělí, tj. tak, že tento stav již můžeme označit jako skutečné „bdění“, jsme ve vztahu ke svému životu představ (z řádného sebezpozorování to může vyplynout každému a něco přesnějšího o tom můžete najít v mé knize „O záhadách duše“). Musíme tedy rozlišovat život vnímání od vlastního života myšlení a představování.

Když odvrácení od smyslového vnímání, tj. nezaměření navenek, přemýšlíme, pak při tomto přemýšlení jsme již v obyčejném smyslu slova i ve vyšším smyslu bdělí, přestože tato bdělost v pouhém životě představ má vždy nuanci snění, u některého člověka více, u některého méně. I když se člověku může i do jeho života představ docela dobře vmíchat něco snivého, dá se vcelku říci, že jsme bdělí jen při představování.

Nejsme již bdělí, když pociťujeme, cítíme. Zajisté, pocity a city ve vlnách vystupují z neurčitého, nediferencovaného duševního života a tím, že si pocity „představujeme“, se vždy do citů a pocitů míchají představy, tj. činnost bdělá. A pak se domníváme, že jsme bdělí i v cítění. Tak tomu však ve skutečnosti vůbec není. Ve skutečnosti je v cítění pohyblivost naší duše naprosto stejná jako v obyčejném snění. Kdybychom byli schopni to, o čem se nám sní (největší část snivého života se nám ztrácí), kdykoliv osvětlit představováním stejně, jako si osvětlujeme svůj citový život, uvědomovali bychom si život snů úplně přesně v tomtéž stupni jako život pocitů a citů, neboť city a pocity nejsou vlastně v duši přítomné jinak nežli sny. Pocity, city, afekty, dokonce v jistém smyslu život vášní, to vše je v naší duši přítomné jako snění. Žádný člověk nemůže svým bdělým životem říci, co se vlastně odehrává, když něco cítí nebo v tom, co pociťuje. To se vlní vzhůru z nediferencovaného duševního života a je to pak osvětlováno světlem představování. Ale je to život ve snění. Tuto spřízněnost života afektů, citů a pocitů s životem snění dobře poznali také neokultisté, např. znamenitý estetik Friedrich Theodor Vischer, který v duševním životě člověka často zdůrazňoval hlubokou příbuznost mezi cítěním

a sněním. Ještě hlouběji v duševním životě leží vlastní život vůle.

Vždyť co vlastně člověk ví o tom, co se děje v jeho nitru, když si řekne: „Chci uchopit knihu“ a když vztáhne ruku, která knihu uchopí?

Co se děje mezi svalem a nervem, co se uskutečňuje v organizmu a co se děje v duši samé, aby podnět vůle přešel ve skutek (v pohyb), o tom člověk neví nic více, než co ví o událostech hlubokého bezesného spánku. Je to neproniknutelné tajemství. Je tomu tak, že vlastní podstata našeho života vůle je rovněž osvětlována životem představ a teprve tím se život vůle jeví jako vědomý. Ve skutečnosti je vlastní podstata života vůle od probuzení až k usnutí v úplném stavu spánku, v úplném bezvědomí. Máme představy o tom, co chceme, ale jen tehdy stane-li se vůle představou, obrazem inteligence, prožíváme ji bděle. Co se děje v hlubinách lidské bytosti, pozvedne-li člověk ruku, tj. svoji vůli uvede v pohyb, o tom dnešní člověk vůbec nic neví. Tzv. mystérium vůle je pro dnešního člověka takřka neznámé. Souvisí to s tím, že celá naše kultura, která nastala od 15. století, je kulturou intelektualistickou, rozumovou. Do všeho, co chápeme pomocí intelektu, pomocí rozumu, působí vůle nejméně. Když přemýšlíme, když si tvoříme představ, pak přirozeně působí do našeho představování i vůle, ale ve velmi zjemnělém stavu. Člověk nepozoruje, jak vůle pulzuje v jeho bytosti. Vidíme tedy, že skutečně bdělí, ve správném smyslu bdělí jsme jen při svém vnímání ve smyslovém světě a ve svém životě představ. Ve stavu bdění jsme spící v životě citů, kdy vlastně sníme, a co teprve ve svém životě vůle, který vlastně pokaždé prospíme tvrdým spánkem. Tak se šíří stav spánku do stavu bdění. To, jak chodíme světem, co prožíváme za bdění svým vědomím, je vlastně jen vnímáním smyslového světa a naším světem představ. A do tohoto prožívání je uložen svět, v němž plují naše city a podněty vůle, svět, který je kolem nás jako vzduch. Tento svět vůbec nevstupuje do našeho obyčejného vědomí. Kdo přistupuje k věci v tomto smyslu, nebude příliš daleko od toho, aby si kladl další otázky, a tak kolem sebe začal uznávat tzv. nadsmyslový svět.

Mají tyto úvahy ještě jiný důležitější význam, skrývají se za tím jiné významnější skutečnosti bytí?

Kdo poznává život, jímž prochází lidská duše mezi smrtí a novým zrozením (stačí seznámit se s tímto životem trochu abstraktnější formou v přednáškovém cyklu „Vnitřní bytost člověka a život mezi smrtí a novým zrozením“, předneseným na jaře 1914 ve Vídni, který je vytištěný), zjistí, že ve světě, kterým putujeme ve spánku, žijeme neustále s tzv. zemřelými. Tito zemřelí jsou zde totiž neustále. Jsou v tzv. nadsmyslovém světě, kde se pohybují a nějak se chovají. My nejsme od nich odděleni naší realitou, ale jen svým stavem vědomí.

Od mrtvých nejsme odděleni jinak, než jak jsme ve spánku odděleni od věcí kolem nás. Spíme v nějakém prostoru, a když spíme, nevidíme v tomto prostoru židle ani ostatní věci, ačkoliv tam jsou. V tzv. bdělém stavu ve svém cítění a vůli „spíme“ uprostřed mezi tzv. zemřelými, jenom to nevíme a nenazýváme to tak, stejně jako když spíme, nevnímáme kolem sebe fyzické předměty. Nežijeme tedy odděleně od světa, v němž vládou síly mrtvých. S těmito mrtvými jsme ve společném světě. Pro obyčejné vědomí jsme od nich odděleni právě jen stavem tohoto vědomí.

Proč je pro nás důležité poznávat tzv. svět zemřelých?

Toto poznání o společném pobytu se zemřelými je jedním z nejdůležitějších poznání, které má

duchovní věda vstřípit všeobecnému vědomí lidstva a všeobecné lidské kultuře pro budoucnost. Neboť lidé, domnívající se, že všechno, co se zde odehrává, se děje tím, že působí pouze síly ve smyslovém světě vnímatelné, ti nemohou a nechtějí zatím nic vědět o těchto skutečnostech, ani o tom, jak působí síly mrtvých, které jsou neustále zde. Vzpomeňte si nyní na to, co jsem řekl v první přednášce. Ukázal jsem, že lidé v této materialistické době mají úplně nesprávné mínění o dějinném životě. Dějiny v jejich skutečných podnětech vlastně prosneme i prospíme. Dospíváme tak ke skoro neuvěřitelné představě, že síly zemřelých mohou žít právě v tom, co z dějinného života prosneme nebo prospíme.

V budoucnu bude chápání dějin takové, že se bude počítat se silami těch, kteří prošli branou smrti, a ve světě mezi smrtí a novým zrozením se bude žít s jejich dušemi. Vědomé soužití s veškerým lidstvem, tedy i s tzv. „mrtvým lidstvem“, poskytne lidské kultuře úplně jiné zbarvení. Tento způsob pozorování ukazuje v spojení tzv. žijících lidí s tzv. zemřelými nejednu konkrétní významnou jednotlivost.

Kdyby si člověk svým představováním dovedl jako lampou posvítit dolů až do bytostné podstaty svých citů a svých podnětů vůle, mohl by mít o bytí zemřelých neustále živé vědomí. To ovšem nemá. Obyčejné vědomí to nemá proto, že v našem vědomém životě se věci podivuhodně rozdělují. A zdá se, že pro poznání vyšší světové souvislosti existuje něco mnohem důležitějšího než stav bdění a stav spánku, něco třetího. Co je to?

Co je tímto třetím, co pro současného člověka znamená vlastně vždy jen okamžik, kolem kterého přejde bez povšimnutí?

Je to probuzení a usínání. Dnešní člověk mu nevěnuje mnoho pozornosti. A přece v celkovém současném vědomí člověka jsou okamžiky probuzení a usínání mimořádně významné. Ukáže se to, jestliže nevědomím prostoupené zážitky obyčejného vědomí osvětlíme prožíváním jasnoživého vědomí.

Tolik let jsme pěstovali přípravu k těmto věcem! Nastal čas, kdy je můžeme z nadmyslových skutečností zcela nepředpojatě osvětlit. Jasnovidné vědomí má možnost seznámit se nejen všeobecně se skutečnostmi duchového světa, tj. světa, v němž pobýváme např. mezi smrtí a novým zrozením, ale je určitá možnost dostat se do kontaktu s jednotlivou zemřelou duší. Tato možnost dostat se do kontaktu s jednotlivou zemřelou duší není tak snadná jako kontakt s duchovním světem všeobecně. Jistě o tom víte. Chci k tomu připojit jen to, že těžší (těžké pro všeobecně vědecké pochopení nadmyslových poměrů) je takové pozorování proto, že se tu musí překonávat mnohem více překážek. Jakkoliv se v současné době jen málo lidem daří získávat všeobecné vědecké poznatky o nadmyslovém světě, přesto se nemůže říci, že je to mimořádně obtížné. Je to jen něčím, co je obyčejným duševním schopnostem dosti vzdáleno. Obtížnější však již je dostat se do spojení s jednotlivými zemřelými dušemi.

Jak se lze dostat do spojení s jednotlivou zemřelou lidskou duší?

Reálné spojení v těle žijící lidské duše s tzv. zemřelou, odtělesněnou duší předpokládá, aby ten, kdo o takové spojení usiluje (kdo se tedy musí dostat do stavu, aby měl toto spojení, tento kontakt), byl skutečně schopen určitou mírou žít v čistém duchovnu. Nesmí být zmýlen tím, že takový život v čistém duchovnu může velmi lehce probudit právě nižší pudy člověka. Je to z důvodu, který jsem často uváděl, tj., že vyšší schopnosti nadmyslových bytostí jsou spřízněny s nižšími pudy lidí (nikoliv s vyššími popudy v těle ztělesněné bytosti), stejně jako nižší popudy nadmyslových bytostí jsou spřízněny s vyššími duchovními vlastnostmi lidí.

To je velmi důležité tajemství pro styk s duchovním světem, na jehož obsahu může člověk velmi

lehce ztroskotat. Když však toto úskalí překoná, tj. může-li nadsmyslový styk mít, aniž by tím byl odvrácen od světa duchovních zážitků, pak je takový styk naprosto možný. Tento nadsmyslový styk se však utváří velice odlišně ve srovnání s tím, co jsme zvyklí chápat jako styk zde ve smyslovém světě. Chci mluvit úplně konkrétně. Mluvíte-li zde ve smyslovém světě jako člověk k člověku, pak mluvíte vy a druhý vám odpovídá. Víte, že svá slova vytváříte svým hlasovým ústrojím, že slova vystupují z vašich myšlenek. Cítíte, že jste tvůrci svých slov. Když mluvíte, pak víte, že slyšíte sebe, a když druhý odpovídá, slyšíte toho druhého. A vy víte, že jste v té chvíli tiše, neboť teď slyšíte toho druhého. Člověk tomuto vztahu hluboce přivykne, protože si uvědomuje styk s bytostmi jedině ve fyzickém světě. Ale styk s odtělesněnými dušemi takový není. Jakkoliv to zní podivně, je styk s odtělesněnými dušemi právě opačný. Když sdělujete své myšlenky takovému člověku bez těla, pak nemluvíte vy, ale on. Je tomu přesně tak, jako kdybyste s někým mluvili a to, co myslíte vy, co chcete sdělovat, neříkáte vy, ale říká to ten druhý. A co vám tzv. mrtvý odpovídá, nepřichází k vám zvenku, ale vystupuje to z vašeho nitra, prožíváte to jako vnitřní život. Na to si jasnovidné vědomí musí teprve zvykat a přivyknout tomu, že člověk sám se v tom druhém ptá a že ten druhý v člověku odpovídá. Toto úplné převrácení bytosti je nutné.

Kdo se v těchto věcech vyzná, ten ví, že takové převrácení bytosti není nic lehkého. Odporuje to všemu, čemu člověk přivykl, odporuje to dokonce všemu, co je člověku vrozené. Vždyť věřit, že sami mluvíme, když se ptáme, a že druhý je potichu, když odpovídáme, to je přece člověku vrozeno. Přesto je tomu tak, jak bylo právě řečeno. Toto převrácení bytosti, jež zakouší jasnovidné vědomí, vás však může upozornit na to, jak značná část nevnímání zemřelých spočívá právě v tom, že se stýkají s živými takovým způsobem, který se těmto živým jeví nejen nezvyklý, ale úplně nemožný. Živí lidé prostě neslyší, co jim zemřelí z hlubin svých bytostí říkají. Vždyť lidé většinou nedbají ani toho, když jim někdo druhý říká totéž, co oni sami myslí a co se chtějí tázat.

Který ze středních stavů vědomí člověka je vhodný pro dotazování se zemřelých a který pro jejich odpovídání?

Věc se má tak, že z těch dvou středních stavů vědomí, které se mihnou kolem současného člověka, tj. z probuzení a usnutí, je vždy jen jeden vhodný pro dotazování a druhý pro odpovídání. Když usínáme, je tato chvíle usínání velice vhodná pro kladení otázek zemřelému, tj. pro naslouchání otázkám, jež klademe zemřelému, otázkám od něho vycházejícím. Když usínáme, jsme zvláště disponováni k tomu, abychom ze zemřelého vyslechli to, co se chceme zeptat. V obyčejném vědomí však hned nato usneme a následek toho je, že zemřelým vskutku klademe stovky otázek, o stovkách věcí mluvíme v usínání k zemřelým, ale nic o tom nevíme, protože hned potom usneme. Přejídný okamžik usnutí je okamžikem nesmírného významu pro náš styk se zemřelými.

Chvíle probuzení nás disponuje především k tomu, abychom vnímali odpovědi zemřelých. Kdybychom hned nepřecházeli do smyslového vnímání, kdybychom mohli u okamžiku probuzení setrvat, potom bychom byli v této chvíli velmi způsobilí přijímat poselství od zemřelých. Tato poselství by se nám ovšem jevila, jako by vycházela z našeho vlastního nitra.

Jak vidíte, dva důvody jsou pro jedno i pro druhé, proč obyčejné vědomí nedbá na styk se zemřelými. Jeden důvod je v tom, že k probuzení a k usnutí okamžitě připojujeme takový stav, který je příhodný k uhašení toho, co v těchto chvílích prožíváme. Druhým důvodem je to, že ty věci při usínání nám připadají nejen nezvyklé, ale jaksi úplně nemožné. Ty stovky otázek, s nimiž bychom se chtěli obrátit k zemřelým, a také tak skutečně činíme, zapadnou do života spánku proto, že nejsme zvyklí, abychom něco, co se ptáme, „slyšeli“ a sami „neříkali“. Tak to, co nám zemřelý při probuzení říká, neposuzujeme tak, jako by to vycházelo ze zemřelého, protože to nepoznáváme. Pokládáme to za něco, co vystupuje z nás samých. To je druhý důvod, proč se člověk nemůže vpravit do styku s mrtvými. Tyto

všeobecné úkazy jsou ovšem přesto prolomeny, a sice následovně. Co člověk prožívá v usnutí jako kladení otázek sám ze sebe zemřelým, to určitým způsobem pokračuje celým spánkem. Zatímco spíme, díváme se nazpět k okamžiku usnutí a následkem této skutečnosti se mohou dostavovat sny.

Můžeme sny považovat za jakýsi druh styku se zemřelými?

Takové sny skutečně mohou být návratem, reprodukcí otázek, jež klademe zemřelým. Prostě už je tomu tak, že se ve snech přibližujeme zemřelým a mluvíme k nim mnohem více, než se domníváme, i když to, co se prožívá ve snu, bylo vysloveno již bezprostředně při usnutí. Sen to jen vynáší nahoru z nediferencovaných hlubin duše. Člověk si to však nesprávně vykládá. Tyto sny většinou nebere podle toho, čím jsou, když si na ně později jako na sny vzpomene. Sny jsou vlastně vždy společným životem se zemřelými, který vystupuje z našeho života citů. K zemřelým jsme se sami pohybovali a sen nám často klade otázky, které jsme vlastně my kladli zemřelým. Sen nám ovšem podává náš subjektivní prožitek, ale tak, jako by přicházel zvenku. Mluví k nám zemřelý, ale my to vlastně mluvíme sami. To jen tak připadá, jako že mluví zemřelý. Zpravidla to nejsou poselství od zemřelých, co nám vystupuje ve snění. Sen, který máme o zemřelých, je výrazem potřeby, abychom byli spolu se zemřelými, že se nám podařilo v okamžiku usnutí spolu se zemřelými se sejít.

Poselství od zemřelých nám přicházejí okamžikem probuzení. Tento okamžik probuzení je uhasínán po něm následujícím životem smyslu. Přesto se stává, že při probuzení nalézáme cosi naléhavého, jakoby vystupujícího z nitra duše. Při přesnějším sebezpozorování to můžeme velmi dobře identifikovat, i když to nevystupuje z našeho obyčejného Já. To často bývají poselství mrtvých. Do těchto představ se snadno vpravíte, nebudete-li nesprávně přemýšlet o poměru, který vám nyní patrně vystoupí před duši. Řeknete, že pak je tento okamžik usnutí vhodný k přijímání odpovědí od zemřelého. Toje ovšem zdánlivé.

Správně to budete posuzovat, když náležitě uvážíte časové poměry v nadmyslovém světě. Tak je pravda, co z podivuhodné intuice vyslovil Richard Wagner svým výrokem, že čas se stává prostorem. V nadmyslovém světě se čas skutečně stává prostorem, tak jako je některý prostorový bod tam a jiný zasejinde. Čas nezanikl, jen některý prostorový bod je ve větší nebo menší vzdálenosti a čas se tak opravdu nadmyslově stává prostorem. A zemřelý nám odpovídá tak, že stojí poněkud opodál. Toje přirozeně zase neobvyklé. Ale minulost v nadmyslovém světě neminula. Zůstává pořád zde a ve vztahu k přítomnosti jde jen o to postavit se proti tomu, co minulo, na některé jiné místo. Co minulo, toje v nadmyslovém světě právě tak málo pryč, jako je pryč dům, z kterého jste dnes večer odešli, abyste se dostali sem, na přednášku. Ten dům je pořád na svém místě a tak i minulost je v nadmyslovém světě na svém místě, není někde pryč. Je stále zde. A na vás samotných závisí, jaký byl váš vztah k zemřelému, jste-li vzdáleni blízko nebo daleko od zemřelého. Může to být velice daleko, ale může to být také velice blízko. Vidíte tedy, jak tím, že nejen spíme a bdíme, ale probouzíme se a usínáme, jsme v ustavičném kontaktu se zemřelými. Jsou stále mezi námi a my tedy jednáme nejen pod vlivem těch, kdo kolem nás žijí jako fyzičtí lidé, ale také pod vlivem těch, kteří prošli branou smrti a mají s námi souvislost.

Skutečnosti, na které dnes poukáží, nás z určitého hlediska povedou do nadmyslového svět ještě hlouběji. Když jsme jednou pochopili, že je tu ustavičně kontakt se zemřelými, můžeme učinit rozdíl mezi různými dušemi, které prošly branou smrti. Kráčíme vlastně neustále polem mrtvých. Bud'to v usínání při kladení otázek zemřelým nebo od nich při probuzení dostáváme odpovědi.

Jak se nás dotýká skutečnost, zda zemřelí prošli branou smrti jako mladší lidé nebo jako starší a v jakém spojení jsme podle toho se zemřelými?

Musíme si uvědomit, že skutečnosti, na nichž to spočívá, se ukazují pouze jasnovidnému vědomí. I tak je to však pouhé poznání těchto skutečností. Realita toho se odehrává stále, neboť každý člověk je ve spojení se zemřelými. Spojitost mezi žijícími a zemřelými je však jiného druhu podle toho, procházejí-li branou smrti lidé mladší, děti nebo mladiství nebo lidé starší, v podvečeru svého života. Mezi tím je pronikavý rozdíl.

Když ztratíme děti, když od nás odejdou mladí lidé, potom je tomu tak, že od nás vůbec správně neodejdou, ale vlastně zůstávají u nás. To se ukazuje jasnovidnému vědomí v tom, že poselství přicházející nám při probuzení od zemřelých dětí nebo mladých osob jsou velmi živá. Mezi pozůstalými a zemřelými je spojení tak silné, jako bychom dítě nebo mladého člověka ve skutečnosti vůbec neztratili, jako by zůstali s námi. A oni s námi skutečně zůstávají především proto, že po smrti mají živou potřebu působit do našeho probuzení a vysílat do něho svá poselství. Je to velice pozoruhodné. Je nesmírně zajímavé jasnovidným vědomím vidět, jak lidé vlastně děkují těm, kteří zemřeli v ranném mládí, za to, že pociťují náklonnost ke zbožnosti nebo zbožnost samu. To jim vlastně sdělují tyto předčasně zesnulé duše, které tak pro zbožnost živých dělají nesmírně mnoho.

Je tomu úplně jinak, když odejdou duše ve fyzickém stáří. Můžeme říci, že tyto duše neztrácejí nás, my jim se svými dušemi zůstáváme. Povšimněte si tohoto výrazného protikladu: Mladistvé duše my neztráčíme, zůstávají mezi námi, duše zemřelé ve stáří neztrácejí nás, berou jaksi něco z našich duší s sebou (smím-li se vyjádřit v přirovnání). Duše zemřelé ve stáří nás přitahují k sobě, zatímco mladistvé zemřelí se přitahují k nám. Proto máme právě ve chvíli usínání mnoho co říci starším zemřelým duším a můžeme proto utvářet pouto k duchovému světu zejména tím, že se činíme způsobilými obracet se ve chvíli usínání k duším starších zemřelých. V tomto směru může skutečně každý člověk něco udělat. Jsme tedy se zemřelými v neustálém spojení. Máme určitý druh „dotazů a odpovědí“, střídající se působení s těmito zemřelými.

Můžeme se učinit způsobilými zvláště k dotazování, tj. můžeme se zemřelým více přiblížit?

K tomu je určitým způsobem správné a možné dělat to, že obyčejné abstraktní myšlenky pocházející z materialistického života nás k zemřelým přivádějí velmi málo. Zemřelí také trpí našim rozptylováním v čistě materiálním životě, pokud k nám nějakým způsobem náležejí. Když naopak udržujeme a pěstujeme to, co nás se zemřelými přivádí k sobě po stránce citu a vůle, pak se dobře připravujeme k tomu, abychom mohli přistupovat k zemřelým s přiměřenými otázkami, dobře se připravujeme k tomu, abychom se s nimi ve chvíli usínání dostali do styku. Tyto styky jsou nutné především proto, aby zemřelí byli za života s námi ve spojení.

Spojítost v životě je tak základem toho, co dále následuje pro spojitost po smrti. Je přirozeně rozdíl, mluvím-li s někým lhostejně, nebo naopak s účastí, mluvím-li s ním tak, jak člověk mluví s někým, koho má rád, nebo se v hovoru s ním chovám netečně nebo odmítavě. Je velký rozdíl, když s někým mluvím jako při „čaji o páté“ nebo tak, že mě mimořádně zajímá, co se mohu od toho druhého dozvědět. Tvoříme-li v životě mezi jednou a druhou duší intimnější vztahy, tj. vztahy, které jsou založené na citech a podnětech vůle, pak jsme obzvláště způsobilí k tomu, abychom se k duši, která prošla branou smrti, mohli ve chvíli usínání tázavě přiblížit.

K tomu, abychom od zemřelého obdrželi ve chvíli probuzení odpovědi jako poselství, k tomu jsme zvláště způsobilí, budeme-li se za života o něj skutečně zajímat jako o lidskou bytost, nikoliv jako o věc. Uvažte, jak dnes lidé kolem sebe chodí, aniž se skutečně znají. Co vlastně dnes vědí lidé o sobě navzájem? Jsou některá manželství, která trvají desítky let, aniž by se oba manželé alespoň trochu

poznali. Tak to skutečně je. Je však docela možné, a to nezávisí na talentu, ale na lásce, přiblížit se k bytosti druhého člověka s plným porozuměním a tím v sobě nést skutečný svět představ toho druhého, nejen svůj svět představ. To je velmi dobrou přípravou k tomu, abychom ve chvíli probuzení obdrželi odpovědi od zemřelého. Proto je také člověk více schopen při probuzení přijmout odpovědi od dítěte a mladistvého, protože přece spíše zná bytosti mladé než ty, jež se ztárnily a zestárlý.

Tak mohou i lidé něčím přispět k tomu, aby byl správným způsobem pojímán poměr mezi živými a mrtvými. Vždyť celý náš život je tímto poměrem pronikán. Jako duše jsme uloženi do sféry, v níž jsou také zemřelí. Stupeň toho, jak jsme zbožní, souvisí velmi silně se způsobem, jak na nás působí mladistvě zemřelí (řekl jsem to již předtím). Kdyby do našeho života nepůsobili mladistvě zemřelí lidé, pak by pravděpodobně žádná zbožnost neexistovala. Proto se lidé zachovávají k mladě zesnulým duším nejlépe tak, když vzpomínají více všeobecně.

Smuteční slavnost za děti nebo mladistvě zemřelé lidi by měla v sobě mít vždy něco kultického, generalizujícího. Měli bychom zachovat určitý druh kultu. Katolická církev, která všechno nuancuje na dětský, mladistvý život a chtěla by mít vůbec co do činění jen s dětmi a vést jen dětské duše, nemá ve zvyku za dětský život ukončený smrtí pronášet „individuální“ řeči. To je neobyčejně správné. Jiného druhu je smutek, který máme pro lidi starší. Smutek za dítě, které nám zemřelo, bych nazval „smutkem soucitu“, neboť je v naší duši mnohonásobným zrcadlením bytosti dítěte, zůstávajícího vlastně v naší blízkosti. Prožíváme spolu s dítětem jeho život a bytost dítěte je spolu s námi smutná. Je to smutek soucitu. Máme-li smutek za osoby zemřelé ve stáří, nedá se to označit jako smutek soucitu. Vždy se to musí označovat jako smutek egoistický a nejlépe jej poneseme, když uvážíme, že mrtvý nás pak vlastně bere s sebou, když zestárl. Neztrácí nás, snažíme-li se být schopni, abychom se s ním sešli. Proto můžeme vzpomínku na staršího zemřelého utvářet více individuálně, více ji nést v myšlenkách. Nesnažíme-li se chovat jako nepohodlný společník, můžeme s ním v myšlenkách zůstat spojeni právě tím, co jsme s ním myšlenkově prožívali a pěstovali. On má nás, ale jestliže máme myšlenky, které nemůže vůbec přijímat, pak nás má velice podivně. Zůstáváme u něj, ale nemá- me-li takové myšlenky, s kterými se může zemřelý sjednotit, aby se na ně mohl odpovídajícím způsobem duchovně dívat, můžeme mu stát břemenem. Pomyslete jen, jak jsou naše vztahy k zemřelým konkrétní, pochopí- me-li je duchovědně, když jsme opravdu schopni obsáhnout celý poměr živých k mrtvým.

Co všechno mohou žijící lidé udělat pro zemřelé?

Mrtvé duše také např. potřebují potravu, nikoliv ovšem potravu, jakou potřebují lidé na Zemi, ale potravu duchovně-duševní. Jako odpovídá skutečnosti, že my lidé na Zemi (smím-li použít toho přirovnání) musí mít svoje osetá pole, na kterých roste obilí a plody, z nichž fyzicky žijeme, tak musí i duše zemřelých mít taková osetá pole, na nichž mohou sklízet plody, které potřebují v době mezi smrtí a novým zrozením.

Obrátíme-li jasnovidný pohled na zemřelé lidi, vidíme, jak spíchájí ke spícím lidským duším a pátrají po myšlenkách a ideách. Neboť jim se živí, to je jejich potravu, kterou potřebují. V pohledu na tyto myšlenky a ideje se cítí být živeni. Je to něco otřesného, když tito zemřelí každou noc přicházejí ke spícím pozůstalým, musíme brát v úvahu i pokrevní příbuzné i přátele, a chtějí se přímo osvěžovat, žít se myšlenkami a ideami, které tito spící vzali s sebou do spánku... a nenacházejí nic, co by jim bylo výživné. Jestliže se celý den zabýváme jen materiálními ideami a myšlenkami a jestliže zejména před usnutím nemáme žádné myšlenky na duchovní světy, pak zemřelým neposkytujeme žádnou potravu. Aby bylo této skutečnosti správně rozuměno, musím se zmínit o důležité skutečnosti. Člověk se po smrti může žít myšlenkami a ideami jen těch lidí, s nimiž byl za života nějakým způsobem spojen. Myšlenkami a ideami těch, s nimiž nebyl vůbec v žádném spojení, se nemůžeme po smrti žít. Jestliže rozšíříme antroposofii, abychom měli spirituální obsah, jímž se mrtví mohou žít, pak nepracujeme

jen pro žijící, nepracujeme jen proto, aby se žijícím dostalo teoretického uspokojení, ale snažíme se naplnit svá srdce a duše myšlenkami duchovního světa, protože víme, že mrtví, kteří byli s námi na Zemi spojeni, musí se po smrti těmito ideami a těmito pocity pro duchovní život vyživovat. Necítíme se tak být pomocníky a pracovníky jen pro žijící lidi, ale rozšiřováním antroposofického způsobu života sloužíme i duchovním světům.

Z toho pochází naše touha a naše nutkání rozšiřovat antroposofii nejen obyčejným individuálním způsobem vnějšího sdělování, ale rozšiřovat ji v pospolitostech, ve skupinách. Musíme vědět, jak nesmírnou cenu má právě to, abychom byli osobně fyzicky v pospolitosti s těmi, kteří se antroposofií zabývají. Neboť jak jsem řekl, jako mrtví můžeme čerpat potravu jen od duší, s nimiž jsme byli v životě pohromadě. Snažíme se vlastně shromažďovat duše, aby setba pro mrtvé a pro duchovní světy, byla stále větší. Vidíme, jak často člověk, který zemřel, nenachází žádnou setbu a žádné plody, protože jeho rodina pozůstává jen ze samých materialisticky smýšlejících bytostí. Nachází ji však u duší antroposofů, protože se u nich s antroposofií sešel. To je ta hlubší příčina, proč pracujeme v pospolitostech, proč máme snahu, aby každý před svou smrtí mohl poznat antroposofii.

Co je předčítání mrtvým?

Mimořádnou službu prokazujeme lidským duším, které zemřeli před námi, tím, že jim předčítáme o duchovních věcech. To děláme tak, že obracíme k zemřelému své myšlenky, a abychom si věc usnadnili, snažíme se myslet si jej v představě. Vzpomínáme si na něho, jak před námi sedí nebo stojí. Lze to učinit současně i s několika zemřelými. Nepředčítáme pak hlasitě, ale sledujeme myšlenky s větší pozorností stále s myšlenkou na mrtvého. To je předčítání mrtvým. Není k tomu třeba mít knihu, avšak nesmíme myslet abstraktním způsobem, nýbrž musíme každou myšlenku skutečně promýšlet. Tak se předčítá mrtvým. Můžeme dokonce postoupit tak daleko, i když je to obtížnější, že jestliže jsme měli s mrtvým nějakou společnou myšlenku a měli k němu osobní vztah, můžeme předčítat i člověku vzdálenějšímu. To se děje tak, že mrtvý je vřelou myšlenkou, kterou se k němu obrátíme, pozvolna na nás upozorňován. Tak se můžeme stát užitečným i vzdálenějším zemřelým, když jim po smrti předčítáme. Předčítání můžeme konat v kterékoli době. Byl jsem dotazován, ve kterou hodinu je nejlépe to provádět. Je to nezávislé na hodině. Jenom je zapotřebí myšlenky skutečně promýšlet. Povrchnost nestačí. Slovo za slovem musíme věci procházet, jako kdybychom to vnitřně odříkávali. Pak čtou mrtví s námi.

V životě se často stává, že se lidé, kteří mají v podvědomí nejhlubší touhu po antroposofii a duchovních pravdách, se proti nim vztekají a tuto touhu tak ve vědomí ohlušují. Tím mohutněji pak tato touha vystupuje nevědomě. A právě u těchto lidí, kteří za života duchovní pravdy neuznávali, po smrti touha po nich naléhavě vytryskne.

Můžete také mít zkušenost, se kterou jsem se nedávno setkal. Někdo se mě ptal na muže, který krátce předtím zemřel, protože tento zemřelý na sebe zvláště v noci upozorňoval různými projevy, neklidem v pokoji a hřmotem. Z těchto příznaků můžeme vyvodit, že zemřelý něco chce. A v tomto případě se skutečně ukázalo, že zemřelý se chtěl něco dozvědět. Ve fyzickém životě byl vzdělaným mužem, ale odmítal všechno, co se k němu blížilo jako vědění o duchovním světě. Nyní mu mohlo být prokázáno velké dobrodiní, kdyby se mu předčítal zcela určitý cyklus přednášek, protože se v něm mluví věcech, po nichž takřka prahne. Tak lze nesmírně významným způsobem pomáhat doslova i za smrt v tom, co se ve fyzickém životě promeškalo. Proto nezanedbávejte předčítání právě u takových mrtvých, kteří za života antroposofii a duchovní pravdy potírali. Prokážete jim právě tím největší službu!

Jak zemřelý může naslouchat?

Samozřejmě bez jasnovidného vědomí je obtížné to poznat. Jestliže se však intenzivně zabýváme

vzpomínkou na něj, náhle nás překvapí pocit: mrtvý naslouchá, vím to! Tento pocit nebudete mít jediné tehdy, jestliže jste nepozorní a nebudete dbát onoho zvláštního vřelého tepla, které se při předčítání často šíří a kterým si svůj cit můžeme uvědomit. Jestliže to však není možné, pak je nutno říci, že v chování vůči duchovnímu světu musí být v tomto případě použito pravidlo, na něž třeba brát ohled. Předčítáme-li mrtvému, prospíváme mu, když nás slyší. Neslyší-li nás, není však nic ztraceno, neboť předně plníme-li svoji povinnost trpělivě, přivedeme to jednou tak daleko, že nás přece uslyší, a zároveň se naplňujeme myšlenkami a ideami, které se zcela určitě stanou pro mrtvé potravou způsobem dříve naznačeným.

Jaká budoucnost nás v tomto směru čeká?

V budoucnu bude pro lidi důležité přihlížet k celému poměru živých k mrtvým. Naše doba je dobou přechodnou, což zní možná trochu triviálně, protože o každé době lze mluvit jako o přechodné době. Naše doba však musí přejít do doby duchovní, spirituální. Musí vědět, co přichází z říše mrtvých, musí vědět, že jsme obklopeni zemřelými stejně, jako jsme obklopeni vzduchem. V budoucnu bude reálný pocit, že když někdo starší zemřel, nesmíš se mu stát „noční můrou“. Tou se mu ovšem staneš, budeš-li v sobě chovat myšlenky, které zemřelý nemůže do sebe pojmout. Pomyslete, jak se náš život může obohatit, když toto poznání takto do sebe přijmeme.

Řekl jsem již častěji, že duchovní věda nechce založit nějaké nové náboženství, ani nechce zasadit do světa něco sektářského. Tím by se jen úplně zneuznávala. Zato jsem často tvrdil, že duchovní věda může náboženský život prohloubit vytvořením reálných základů. Jistě, památka zemřelých má svou náboženskou stránku. Jestliže se však osvětlí duchovědně, vytváří se pro náboženský život určitý základ. Pokud se děje to, co je správné, pozvedají se věci z abstrakce. Pro život není např. lhostejné, koná-li se správná pohřební slavnost mladému člověku nebo člověku staršímu. Koná-li se správná nebo špatná pohřební slavnost za zesnulého, tedy slavnost, která vychází nebo nevychází z vědomí, to je pro spoluzití mnohem důležitější než rozhodnutí obecní rady nebo parlamentu, i když to zní podivně.

V životě působící podněty vystoupí z lidských individuí samy, když lidé budou mít správný poměr k světu mrtvých. Dnes by lidé chtěli všechno zařizovat abstraktní strukturou sociálního řádu. Lidé jsou rádi, když o tom nemusí příliš přemýšlet, většinou říkají, co „by se mělo udělat“, než to, co mají oni sami dělat. Mnozí jsou dokonce rádi, když nemusí ani příliš přemýšlet o tom, co mají myslet, tím více o nich pak myslí ti druzí. Je to úplně jiné, když má člověk jasné vědomí, a to nikoliv jen o panteistickém spoluzití s duchovým světem, ale když má živé vědomí o konkrétním spoluzití s ním. Je možné předvídat prosáknutí náboženského života těmito konkrétními představami, bude-li tento život prohloubený duchovní vědou.

Pro západní lidstvo byl však duch v roce 869 na osmém ekumenickém koncilu v Konstantinopoli odstraněn. Na dogma se povýšila nauka, že se na člověka nesmí pohlížet jako na sestávajícího z těla, duše a ducha, ale jen z těla a duše. Duši se připsalo, že má také „duchovní vlastnosti“. Toto odstranění ducha má nedozírně velký význam. Přijetím tohoto dogmatu, jako by člověk nesměl být obdařený tímto „anima“ a „spiritus“, ale jen „unam animam rationalem et intellectualem“ (duše má duchovní vlastnosti). Tím se od 9. století rozprostřel nad duchovním životem západu soumrak. To je třeba opět změnit. Duch musí být opět uznáván. To, proč byl někdo ve středověku ve pokládán za kacíře, když uznával trichotomii - tělo, duši a ducha, to musí zase platit za správný a pravý názor na člověka. Lidé dnes doslova přísahají na to, že se člověk skládá jen z těla a duše, nejsou snad pouze lidé některého náboženského vyznání, ale jsou to i ti, kteří naslouchají profesorům a filozofům a nikdy nepochybují o tom, co říkají. Filozofové, jak se můžete všude dočíst, rozlišovali také jen mezi tělem a duší, ducha

vynechávali. To je jejich tzv. nepředpojaté pozorování světa, které však pochází jen od toho, že se jednou v roce 869 církevní koncil usnesl ducha prostě neuznávat. Tito profesoři a filozofové by si nikdy nepřiznali, že pouze následují rozhodnutí koncilu.

Vědomí souvislosti mezi světem prosněným a prospaným se nám odhalí, přihlédneme-li k pravým skutečnostem. Dějiny bude možno vidět v pravém světě teprve tehdy, až se bude také rozvíjet pravé vědomí o souvislostech tzv. živých s tzv. zemřelými. O tom budeme mluvit, až se tu zase uvidíme.

GA 181